

НАСТАВНО И НАУЧНО-УМЕТНИЧКОМ ВЕЋУ

Предмет: Реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата Стефана С. Славића, маг.инж.арх. Одлуком Наставног и научно-уметничког већа Факултета бр. 01-454/2-7.1 од 18.03.2024. године, именовани су чланови Комисије за преглед, оцену и одбрану докторске дисертације кандидата Стефана С. Славића под насловом:

МАНИФЕСТОВАЊЕ МЕМОРИЈЕ У ЈАВНОМ ГРАДСКОМ ПРОСТОРУ: СТУДИЈА СЛУЧАЈА БЕОГРАДСКОГ САЈМИШТА

После прегледа достављене Дисертације и других пратећих материјала и разговора са кандидатом, Комисија је сачинила следећи

РЕФЕРАТ

1. УВОД

1.1 Хронологија одобравања и израде дисертације

Стефан С. Славић, маг.инж.арх. уписао је докторске академске студије на Архитектонском факултету Универзитета у Београду, школске 2018/2019. године. Кандидат је положио све испите предвиђене наставним програмом студија са просечном оценом 9,84 током студија, и остварио 150 ЕСПБ бодова на докторским студијама чиме је стекао услов за пријаву и израду докторске дисертације.

На основу члана 106. Статута Универзитета у Београду – Архитектонског факултета („Сл. билтен Факултета”, бр. 129/22-пречишћен текст), а у вези са чланом 26. Правилника о докторским студијама („Сл. билтен АФ”, бр. 122/20) и Одлуком Већа докторских студија Архитектонског факултета у Београду од 11. април 2022. године, Наставно и научно-уметничко веће Факултета је, на седници одржаној дана 18. априла 2022. године, донело одлуку број 01-629/2-6.11 којом је образована Комисија за оцену научне заснованости теме докторске дисертације кандидата Стефана С. Славића, маг.инж.арх. под насловом „Манифестовање меморије у јавном градском простору: студија случаја Београдског сајмишта” у саставу:

др Зоран Ђукановић, редовни професор,
Универзитет у Београду – Архитектонски факултет,

др Александра Ступар, редовни професор,
Универзитет у Београду – Архитектонски факултет и

др Милан Ристовић, редовни професор
Универзитет у Београду – Филозофски факултет

На основу члана 108. Статута Универзитета у Београду - Архитектонског факултета („Сл. Билтен Факултета”, бр. 129/22 – пречишћен текст), и члана 30. Правилника о докторским студијама на Универзитету у Београду („Сл. гласник УБ”, бр. 122/20) и сагласности Већа научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду од 07. јуна 2022. године, Наставно и научно-уметничко веће Факултета је, на седници одржаној 27. јуна 2022. године, донело одлуку број 01-997/2-8.4 да се Стефану С. Славићу, маг.инж.арх. одобрава рад на теми докторске дисертације, под насловом „Манифестовање меморије у јавном градском простору: студија случаја Београдског сајмишта” и да се за ментора именује проф. др Владан Ђокић.

Фебруара 2024. године, завршену докторску дисертацију кандидат је, уз сагласност ментора, потврђену оригиналност проверену према процедури Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду, и објављен рад у часопису категорије М24 повезан са садржајем докторске дисертације, предао на Веће докторских студија. На основу члана 109. и члана 110. Статута Универзитета у Београду – Архитектонског факултета у Београду („Сл. билтен Факултета”, бр. 129/22 – пречишћен текст) а у вези са чланом 34. Правилника о докторским студијама на Универзитету у Београду – Архитектонском факултету („Сл. билтен АФ”, бр. 122/20) и Одлуком Већа докторских студија Факултета од 11.03.2024. године, Наставно и научно-уметничко веће Факултета је, на седници одржаној дана 18.03.2024. године, донело одлуку број 01-454/2-7.1 да се образује Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације „Манифестовање меморије у јавном градском простору: студија случаја Београдског сајмишта” кандидата Стефана С. Славића, маг.инж.арх. у саставу:

др Зоран Ђукановић, председник Комисије
редовни професор, Универзитет у Београду □ Архитектонски факултет

др Александра Ступар, члан Комисије
редовни професор, Универзитет у Београду □ Архитектонски факултет

др Милан Ристовић, члан Комисије
редовни професор, Универзитет у Београду □ Филозофски факултет

1.2. Научна област дисертације

Докторска дисертација припада образовно-научном пољу ИМТ – претежно Техничко-технолошких наука, научној области Архитектура и урбанизам, за коју је матичан Архитектонски факултет у Београду. Ментор предметне дисертације је др Владан Ђокић, редовни професор, Универзитета у Београду – Архитектонског факултета. Списак радова који квалификују проф. др Владана Ђокића за ментора докторске дисертације:

-В. Ђокић, А. Миловановић, Ј. Ристић Трајковић, *The Textuality of the Modernist Rural Landscape: Belgrade Agricultural Combine (PKB) as a Driver of the Urban Development of Third Belgrade*, LAND, vol. 9 (11), 452, 2020.

-В. Ђокић, Ј. Ристић Трајковић, Д. Фурунџић, В. Крстић, Д. Стојиљковић, *Urban Garden as Lived Space: Informal gardening practices and dwelling culture in socialist and post-socialist Belgrade*, URBAN FORESTRY & URBAN GREENING, ELSEVIER GMBH, URBAN & FISCHER VERLAG, 1618-8667, 10.1016/j.ufug.2017.05.014, 2018.

-И. Симић, А. Ступар, В. Ђокић, *Building the Green Infrastructure of Belgrade: The Importance of Community Greening*, SUSTAINABILITY, MDPI, 9(7), 1183, pp. 1 - 16, 2071-1050, 10.3390/su9071183, 2017.

-Ј. Гучевић, Д. Миличевић, О. Vasović, В. Ђокић, *Creation of Land Fund for the Purpose of Land Management in the Republic of Serbia*, SURVEY REVIEW, TAYLOR & FRANCIS LTD, 47, 346, pp. 31 - 39, 0039-6265, 10.1179/1752270614Y.0000000151, 2016.

-В. Ђокић, Ј. Ристић Трајковић, В. Крстић, *An Environmental Critique: Impact of Socialist Ideology on Ecological and Cultural Sensitivity of Belgrade Large Scale Residential Settlements*, SUSTAINABILITY 8, 9, pp. 1 - 23, ISSN 2071-1050, DOI: doi:10.3390/su8090914, doi:10.3390/su8090914, 2016.

1.3. Биографски подаци о кандидату

Стефан С. Славић (Приштина, 1994) завршио је основне (2016) и мастер (2018) академске студије на Универзитету у Београду – Архитектонском факултету под менторством Владана Ђокића. Докторске студије Архитектуре и урбанизма на Архитектонском факултету у Београду уписао је 2018. године. На докторским студијама положио је све испите предвиђене програмом. Прву годину студија завршава са просеком 9,79; а другу годину завршава са просечном оценом 9,85. Школске 2020/21. кандидат уписује трећу годину Докторских академских студија у којој полаже тематско истраживање са оценом 10

(десет) код одабраног ментора и остварује 20 ЕСПБ бодова чиме је испунио услов за пријаву и израду докторске дисертације. Од уписивања докторских студија био је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (број уговора 451-03-01606/2019-14/ев. Број 2579), а такође је и ангажован на научно-истраживачком пројекту (ГР-36034) „Истраживање и систематизација стамбене изградње у Србији у контексту глобализације и европских интеграција у циљу унапређења квалитета и стандарда становања“ финансираном од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. У току докторских студија учествовао је у већем броју радионица и објављивао је научне радове у часописима. Од 2017. године активно учествује на интернационалним и националним архитектонско-урбанистичким конкурсима самостално или у оквиру различитих ауторских тимова где је остварио више признања. На Архитектонском факултету учествује у настави од 2018. године са већим бројем наставника на Департаману за урбанизам у својству сарадника и учесника у настави на основним и мастер академским студијама. Од 2022. године укључен је на међународни пројекат Climate Change, Cities, Communities and Equity in Health у оквиру ЕРАСМУС + програма (бр. 2021-1-IT02-KA220-NED-000032223). 2024. године изабран је истраживача-сарадника на Архитектонском факултету Универзитета у Београду.

2. ОПИС ДИСЕРТАЦИЈЕ

2.1 Садржај дисертације

Дисертација под насловом „Манифестовање меморије у јавном градском простору: студија случаја Београдског сајмишта” има 136 нумерисаних страна (укупно 137). Основни текст дисертације је подељен у 5 поглавља и има 90 страна. У дисертацији је коришћено 160 референци (библиографских јединца) од чега је 9 из електронских извора (дигиталних библиотека) које су наведене након основног текста на 9 страна. Испред основног текста дисертације налази се резиме на српском и енглеском језику, изјава захвалности и детаљан садржај. У завршеном делу дисертације налази се списак извора и литературе, прилога и дијаграма, биографија аутора и пратеће изјаве. Дисертација садржи 59 илустрација и 2 дијаграма. У наставку текста је дат садржај дисертације.

Садржај

1	Увод.....	15
	1.1 Уводне напомене о теми истраживања.....	15
	1.2 Проблем и предмет истраживања.....	16
	1.3 Циљеви истраживања.....	17
	1.4 Задаци истраживања.....	18
	1.5 Полазне хипотезе истраживања.....	18
	1.6 Методе истраживања.....	19
	1.7 Основно појмовно одређење.....	20
	1.7.1 Простор као медиј сећања.....	20
	1.7.2 Меморија и јавни простори града.....	21
	1.7.3 Генеа Београдског сајмишта.....	22
	1.8 Научна оправданост и очекивани резултати.....	24
2	Колективна меморија.....	25
	2.1 Теоријски дискурс о колективној меморији.....	25
	2.2 Преглед теоријских мисли о значају колективне меморије за друштвену заједницу.....	28

2.3	Критичка анализа транспоновања меморије појединачних друштвених група ка меморији друштвене заједнице.....	31
2.3.1	Колективна меморија у хомогеним друштвеним заједницама.....	31
2.3.1	Колективна меморија у хетерогеним друштвеним заједницама	31
2.4	Манифестовање колективне меморије у јавним просторима града.....	34
3	Место сећања.....	37
3.1	Теоријска разматрања места сећања.....	37
3.2	Анализа теоријских поставки.....	40
3.3	Систематизација аспеката места сећања.....	42
3.4	Критичка анализа улоге места сећања у структури града.....	44
3.5	Дефинисање критеријума и индикатора за вредновање места сећања помоћу <i>AQAL</i> методе	47
4	Морфогенеза Београдског сајмишта.....	51
4.1	Оснивање и изградња комплекса.....	51
4.2	Период сајмишта: Одржане изложбе и манифестације у периоду од 1937. до 1940. године.....	52
4.3	Период логора: трансформисање комплекса у концентрациони логор.....	53
4.3.1	„Judenlager Semlin“.....	53
4.3.2	Прихватни логор Земун.....	56
4.4	Београдско сајмиште у послератном периоду.....	58
4.4.1	Период 1948. – 1972.	58
4.4.2	Уметничка колонија на Београдском сајмишту.....	59
4.4.3	Период 1972. – 1992.	61
4.4.4	Београдско сајмиште као културно добро: Детаљан урбанистички план споменичког комплекса „Старо сајмиште“ из 1992.	62
4.5	Београдско сајмиште у 21. веку	64
4.6	Морфолошка истраживања Београдског сајмишта.....	66
4.6.1	Физичке трансформације.....	66
4.6.2	Функционалне трансформације.....	67
4.6.3	Трансформације перцепције комплекса Београдског сајмишта.....	68
4.6.4	Анализа постојећег стања.....	69
4.7	Потенцијали комплекса за његово интегрисање у савремене урбане токове.....	72
4.7.1	Сагледавање Београдског сајмишта као сегмента колективне меморије града.....	72
4.7.2	Перцепција Београдског сајмишта као места сећања према постављеним критеријумима.....	74

4.7.3	Испитивање Београдског сајмишта путем <i>AQAL</i> методе.....	77
4.7.4	Истицање Београдског сајмишта као дела културног наслеђа Београда.....	80
4.8	Финални коментар: активирање Београдског сајмишта условљено је интегрисањем прошлости у савремено архитектонско деловање.....	83
5	Закључна разматрања.....	86
5.1	Закључак о истраживачком проблему, питањима и хипотезама.....	87
5.2	Научни и практични допринос истраживања.....	88
5.3	Правци даљег истраживања.....	89
6	Извори и литература.....	91
7	Прилози.....	100
7.1	Илустрације.....	100
7.2	Дијаграми.....	130
8	Биографија аутора.....	132
9	Изјава о ауторству.....	133
10	Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада.....	134
11	Изјава о коришћењу.....	135

2.2. Кратак приказ појединачних поглавља

Структуру дисертације чине три основне целине: Увод, Приказ анализе и интерпретације резултата и Закључна разматрања. Рад такође садржи напомене и библиографске податке и прилоге.

Увод рада садржи образложење теме, проблема и предмета истраживања, одређивање области, циљева и задатака истраживања, дефинисање хипотеза истраживања, приказ методологије истраживања, као и научни допринос и могућу примену резултата истраживања.

Централни део рада састоји се из три сегмента. Први сегмент односи се на истраживање и анализу колективне меморије. У склопу ове целине вршен је приказ теоријског дискурса бављења колективном меморијом, затим је вршен преглед теоријских мисли о значају колективне меморије за друштвену заједницу и вршена је критичка анализа транспонована меморије појединачних друштвених група ка меморији друштвене заједнице. У овом делу кроз испитивање међуодноса између града и меморије успостављена је теоријска платформа о манифестовању меморије у јавним просторима града.

Други сегмент се надовезује на резултате теоријског истраживања релација града и меморије и у њему су вршена испитивања карактеристика места сећања у склопу градских структура. Места сећања посматрана су као специфичан градски феномен и дата су теоријска разматрања о овом феномену уз анализу теоријских поставки. У овом сегменту вршена је систематизација аспеката места сећања и критичка анализа улоге места сећања у структури града. У склопу овог сегмента дефинисани су критеријуми и индикатори за вредновање места сећања, а као адекватан модел испитивања одабрана је примена *AQAL* методе.

Последњи сегмент централног дела рада огледа се у студији случаја Београдског сајмишта као одабраног истраживачког полигона анализираним са аспекта детектовања широког дијапазона наталожених сведочанстава и адекватног градског сегмента на коме је вршена провера теоријских поставки о односима између града и меморије. У склопу овог сегмента дат је приказ трансформација које су пратиле развој самог комплекса уз истицање разноврсности различитих меморија које место сходно свом историјском развоју баштини. Такође вршена су морфолошка истраживања Београдског

сајмишта према карактеристичним етапама постојања комплекса и сходно променама коју су обележиле његово трајање. Истакнути су потенцијали комплекса за његово интегрисање у савремене градске токове као сегмента колективне меморије града, затим као значајног места сећања у склопу градске структуре и као дела културног наслеђа града Београда. Финални коментар у раду односи се на разумевање да је активирање Београдског сајмишта и његова демаргинализација условљена интегрисањем прошлости у савремено архитектонско деловње.

Закључна разматрања садрже приказ о истраживачком проблему, питањима и хипотезама и дати су предлози могућих даљих истраживања.

3. ОЦЕНА ДИСЕРТАЦИЈЕ

3.1. Савременост и оригиналност

Истраживање кандидата Стефана С. Славића представља оригинални научни допринос примарно у научној области Архитектура, а посебно у ужој области Урбанизам.

Избор актуелног проблема истраживања упућује на савременост дисертације, а то питање омогућавања кориснички оријентисану презентацију вишеслојности релација између града и меморије. Савременост дисертације огледа се у теоретској и практичној интерпретацији разумевања места сећања као специфичних сегмената у процесу разумевања и раслојавања града. Поступак редефинише место сећања као савремени архитектонски медији путем кога је омогућено подражавање колективне меморије. У том смислу, дисертација истражује узајамне везе које постоје између меморије и града а своје најексплицитније манифестовање доживљавају у местима сећања. Кроз одабрану студију случаја Београдског сајмишта, вишедеценијског девастираног простора у структури града Београда, истакнута је важност одабране теме и одговорено је на истраживачки проблем и створена је база на основу које је могуће планирање будућих просторних интервенција у склопу самог комплекса.

Оригиналност дисертације се посматра вишезначно, на методолошком и практичном плану. На методолошком плану, оригиналност се огледа у новом поступку примене интегралне анализе просторних капацитета места сећања формираних у склопу јавних простора града. Оригинално методолошки апарат тежи бољем разумевању улоге простора у процесу преношења и очувања колективне меморије кроз њену видљивост и присутност у јавним просторима града. На практичном плану истраживање се конкретизује кроз детектовање диверзитета слојева меморије у склопу Београдског сајмишта. Пролазећи кроз теоријски и практични план истраживање формулише узајамно оснаживање које постоји између града са једне стране и меморије са друге као аутономних феномена овог истраживања.

3.2. Осврт на референтну и коришћену литературу

Кандидат је у оквиру докторске дисертације користио релевантну литературу која представља окосницу истраживања односа између града и меморије. На основу увида у коришћене библиографске јединице и примарне и секундарне изворе на које се позива, може се закључити да кандидат показује познавање и разумевање кључних теоријских позиција релевантних за тему истраживања. Релевантни извори на које се истраживање ослања разврстани су у три целине.

Прва целина односи се на манифестовање колективне меморије у јавном градском простору

Библиографске јединице у **првој целини** су:

Основна литература:

Halbwachs, Maurice (1992). On collective memory. Chicago: The University of Chicago Press.

Hobsbaum, Eric (2014). Крај културе: Култура и друштво у XX веку. Београд: Архипелаг.

Lowenthal, David (1985). The Past is a Foreign Country. Cambridge: Cambridge University Press.

Nora, Pierre (1989). Between Memory and History: Lieux de Memoire. Oaklan: University of California Press.

Ricour, Paul (2004). *Memory, History, Forgetting*. Chicago: The University of Chicago Press.

Остала литература:

Albvaš, Moris (2015). Колективно и историјско памћење. У Сладачек, Михал; Васиљевић, Јелена и Петровић Трифуновић, Тамара (Ур.) *Колективно сећање и политике памћења*. Београд: Завод за уџбенике и Институт за филозофију и друштвену теорију, стр. 29-61.

Assman, Aleida and Shortt, Linda (2012). *Memory and Political Change*. London: Palgrave Macmillan.

Bachin, Rodin (2015). City Stories: Place-Making Narratives in the Rise and Fall of Urban America. *Journal of Urban History*, Vol. 41 (6), pp. 1073-1076.

Barthel, Diane (1996). *Historic Preservation: Collective Memory and History Identity*. New Brunswick, NJ: Rutgers.

Bodnar, Judin (2015). Reclaiming public space. *Urban Studies*, No. 52, p. 2090-2104.

Bojanić, Petar i Đokić, Vladan (2009). *Teorija arhitekture i urbanizma*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet.

Bojanić, Petar i Đokić, Vladan (2011). *Misliti grad*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet.

Bonder, Julian (2009). On memory, Trauma, Public space, Monuments, and Memorials. *Places*, Vol. 21 (1), pp. 62-69.

Boyer, M. Christine (1994). *The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments*. Cambridge: MIT Press.

Carrier, Peter (2005). *Holocaust Monuments and National memory in France and Germany since 1989*. New York: Berghahn Books.

Debor, Gi (2002). *Друштво спектакла*. Београд: Анархија/блок 45.

Grabrijan, Dušan i Neidhardt Juraj (1957). *Arhitektura Bosne i put u suvremeno*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Graham, Brian and Howard, Peter (2008). *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. London: Ashgate.

Katroga, Fernando (2011). *Историја, време и памћење*. Београд: Клио.

Kejsi, S. Edvard (2015). Јавно сећање у времену и простору. У Сладачек, Михал; Васиљевић, Јелена и Петровић Трифуновић, Тамара (Ур.) *Колективно сећање и политике памћења*. Београд: Завод за уџбенике и Институт за филозофију и друштвену теорију, стр. 349-373.

Lahdesmaki, Tuuli, Passerini, Luisa, Kaasik-Krogerus, Sigrid and Van Huis, Iris (2019). *Dissonant Heritages and Memories in Contemporary Europe*. Cham: Palgrave Macmillan.

Le Gof, Žak (2015). Памћење. У Сладачек, Михал; Васиљевић, Јелена и Петровић Трифуновић, Тамара (Ур.) *Колективно сећање и политике памћења*. Београд: Завод за уџбенике и Институт за филозофију и друштвену теорију, стр. 111-129.

Low, Senta and Smith, Neil (2006). The Imperativ of Public Space. In Low, Senta and Smith, Neil (Ed.) *The Politics of Public Space*. New York: Routledge, p. 1-17.

Nemeth, Jeremy (2012). Controlling the Commons: How Public Is Public Space? *Urban Affairs Review*, No. 48:6, p. 811-835.

Nora, Pierre (2011). *Memoire de l'histoire, memoire de l'historien: Present, nation, memoire*. Paris: Gallimard.

Roth, Michael (2011). *Memory, Trauma and History: Essays on Living with the Past*. New York: Columbia University Press.

Ryberg-Webster, Stephanie and Kinahan, Kelly (2013). Historic Preservation and Urban Revitalization in the Twenty-first Century. *Journal of Plannig Literature*, Vol. 29 (2), pp. 119-139.

Smith, Anthony (1986). *Legends and Landscapes: The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell.

Šoe, Fransoaz (1978). *Urbanizam, utopija i stvarnost*. Београд: Грађевинска књига.

Šuvaković, Miško (2006). *Diskurzivna analiza*. Београд: Универзитет уметности у Београду.

Šuvaković, Miško (2012). *Umetnost i politika*. Београд: Службени гласник.

Vilber, Ken (2011). *Bez granice: nivoi svesnosti u istočnoj i zapadnoj tradiciji*. Београд: Babun.

Wilber, Ken (2000). *A Theory of Everything: An Integral Vision for Business, Politics, Science, and Spirituality*. Boston: Shambhala.

Young, E. James (1999). Memory and Counter-Memory. *Harvard Design Magazine*, No. 9, p. 1-10.

Друга целина бави се местима сећања у склопу јавних градских простора.

Библиографске јединице у другој целини су:

Основна литература:

Asman, Jan (2011). *Култура памћења*. Београд: Просвета.

Куљић, Тодор (2006). *Култура сећања*. Београд: Чигоја штампа.

Lefebvre, Henry (1991). *The Production of Space*. New Jersey: Blackwell Publishing.

Mamford, Luis (2001). *Град у историји*. Београд: Book Marso.

Pallasmaa, Juhani (2017). *Prostor vremena*. Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет.

Rossi, Aldo (2008). *Архитектура града*. Београд: Грађевинска књига.

Остала литература:

Ashwort, Gregory John, Graham, Brian and Tunbridge, John (2007). *Pluralizing Pasts: Heritages, Societies and Place Identities*. London: Pluto.

- Ashwort, Gregory John and Tunbridge, John (1996). *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester: Wiley.
- Bachelard, Gaston (1969). *The Poetics of Space*. Boston: Beacon Press.
- Bergson, Henri (2004). *Metter and Memory*. New York: Macmillan Company.
- Bhabha, Homi (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Blastin, Džefri (2015). Сећање као предмет вредносног испитивања. У *Сладачек, Михал; Васиљевић, Јелена и Петровић Трифуновић, Тамара (Ур.) Колективно сећање и политике памћења*. Београд: Завод за уџбенике и Институт за филозофију и друштвену теорију, стр. 129-151.
- Bogdanović, Bogdan (1958). *Mali urbanizam*. Sarajevo: Narodna prosvjeta.
- Bogdanović, Bogdan (1966). *Urbanističke mitologeme*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Bogdanović, Bogdan (1983). *Povratak grifona*. Beograd: Jugoart.
- Bogdanović, Bogdan (2008). *Tri ratne knjige*. Novi Sad: Art print.
- Bogdanović, Bogdan (2009). *Zelena Kutija*. Novi Sad: Art print.
- Bogdanović, Bogdan (2020). *Zaludna mistrija*. Beograd: Gradac.
- Casey, Edward (1997). *The Fate of Place*. Berkeley: University of California Press.
- Choay, Françoise (2001). *The Invention of Historic Monument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coccosis, Harry and Nijkamp, Peter (1995). *Planning for Our Cultural Heritage*. Aldershot: Avebury.
- Cullen, Gordon (2007). *Градски пејзаж*. Београд: Грађевинска књига.
- Ђокић, Владан (2004). *Урбана морфологија: град и градски трг*. Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду.
- Hernandez, Felipe (2010). *Thinkers for Architects: Bhabha for Architects*. London: Routledge.
- Jokilehto, Jukka (1999). *A History of Architectural Conservation*. Amsterdam: Elsevier, Butterworth, Heinemann.
- Karge, Heike (2014). *Сећање у камени – окаменјено сећање*. Beograd: XX vek.
- Karl, Gustav Jung (2015). *Сећања, снови, размишљања*. Beograd: Атос.
- Kisić, Višnja (2016). *Governing Heritage Dissonance*. Amsterdam: European Cultural Foundation.
- Куртовић-Фолић, Нађа (2010). Културно наслеђе – необновљив ресурс у стратегији одрживог развоја. У *Бајић Брковић, Милица (Ур.) Креативне стратегије за одрживи развој градова у Србији*. Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, стр. 73-123.
- Lazarevic, Nada (1988). *Grad između empirije i utopije*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
- Михаљинац, Нина (2018). *Уметност и политике сећања: траума 1999*. Београд: Клио.

Mištal, A. Barbara (2015). Сакрализација сећања. У Сладачек, Михал; Васиљевић, Јелена и Петровић Трифуновић, Тамара (Ур.) *Колективно сећање и политике памћења*. Београд: Завод за уџбенике и Институт за филозофију и друштвену теорију, стр. 297-319.

Norberg-Schulz, Christian (1979). *Genius Loci*. New York: Rizzoli.

Перовић, Милош (1985). *Искуства прошлости*. Београд: Завод за планирање развоја града Београда.

Pallasmaa, Juhani (2014). *Space, Place and Atmosphere*. Helsinki: University of Helsinki.

Raskin, John (2000). *Seven Lamps of Architecture*. New York: Dover Publications.

Savage, Kirk (1999). The Past in the Present: The Life of Memorials. *Harvard Design Magazine*, No. 9, pp. 14-19.

Sigfried, Gideon (1959). *Space, Time and Architecture: The Growth of a New Tradition*. Cambridge: Harvard University Press.

Singh, Bhavna (2020). *A Critical Analysis of Dissonant Heritage and Dark Tourism in India: The Case of the "Wall of Truth" Memorial*. Doctoral thesis, Preston: University of Central Lancashire.

Ступар, Александра (2019). *Град форме и процеси*. Београд: Орион арт.

Shoken, M. Andrew (2004). Research on Memorials and Monuments. *Anales del Instituto de Investigaciones Esteticas*, No. 84, p. 163-172.

Smith, Laura Jane (2006). *Uses of Heritage*. London: Routledge.

Tanović, Sabina (2015). *Memory in Architecture: Contemporary memorial projects and their predecessors*. Doctoral thesis, Delft: University of Technology.

Tilley, Charles (1993). *A Phenomenology of Landscape: Place, Paths and Monuments*. London; Berg.

Valter, Benjamin (1974). *Есеји*. Београд: Нолит.

Valter, Benjamin (2018). *Урбани предели*. Нови Сад: Културни центар Новог Сада.

Zite, Kamilo (2004). *Umetničko oblikovanje gradova*. Beograd: Građevinska knjiga.

Трећа целина односи се на генезу развоја Београдског сајмишта

Основне библиографске јединице у **трећој целини** су:

Основна литература:

Детаљни урбанистички план споменичког комплекса „Старо сајмиште“ (1992). Београд: Урбанистички завод Београда и Завод за заштиту споменика културе Београда.

Генерални план Београда (1923). Београд: Урбанистички завод Београда.

Генерални план Београда (1950). Београд: Урбанистички завод Београда.

Генерални урбанистички план Београда (1972). Београд: Урбанистички завод Београда.

Генерални план Београда 2021. године (2003). Београд: Урбанистички завод Београда.

Регулациони план леве обале Саве (1966). Београд: Савет за урбанизам града Београда.

Службени лист града Београда, 16/87, 1987.

Закон о меморијалном центру „Старо сајмиште“ (2020). Београд: Службени гласник републике Србије.

Бајфорд, Јован (2011). Старо сајмиште: место сећања, заорава и спорења. Београд: Београдски центар за људска права.

Кољанин, Милан (1992). Немачки логор на Београдском сајмишту 1941-1944. Београд: Институт за савремену историју.

Остала литература:

Almuli, Jaša (2005). *Jevrejke govore*. Beograd: Signature.

Bauman, Zygmunt (1989). *Modernity and the Holocaust*. New York: Cornell University Press.

Благојевић, Љиљана (2007). Нови Београд: Оспорени модернизам. Београд: Завод за уџбенике.

Browning, Christopher (1985). *Fateful Monts: Essays on the Emergence of the Final Solution*. London: Holms & Meier.

Browning, Christopher (2012). Sajmiste as a European site of Holocaust remembrance. *Filozofija i društvo*, 23 (4), p. 99-105.

Ђокић, Владан (2007). Морфолошка истраживања у архитектури. *Архитектура и урбанизам*, бр. 20-21, стр. 61-72.

Gačić, Dragan (2017). Eskalacija u Holokaust: Od streljačkih vodova do gasnog kamiona koncentracionog logora na Sajmištu – dve odlučujuće faze Holokausta u Srbiji. Београд: Историјски архив Београда.

Lebl, Ženi (2002). Do „konačnog rešenja“ Jevreji u Beogradu 1521-1942. Београд: Ћигоја.

Манојловић Пинтар, Олга и Игњатовић, Александар (2008). Простори селектованих меморија: Старо сајмиште у Београду и сећање на Други светски рат. У Ципек, тихомир и Милосављевић, Оливера (Ур.) *Култура сјећања: 1941. Повијесни ломови и савладавање прошлости*. Загреб: Диспут, стр. 95-112.

Panevski, Zoran (2005). *Manje važni zločini*. Beograd: Okean.

Radle, Rena i Pisarri, Milovan (2013). Mesta stradanja i antifašističke borbe u Beogradu 1941-44: Priručnik za čitanje grada. Београд: Forum za primenjenu istoriju.

Roter Blagojević, Mirjana and Vukotić Lazar, Marta (2013). Renewal of destroyed authenticity? Significance of the Old Fairground and the New Military headquarters restoration for preservation of cultural and architectural identity od Belgrade. In Kadjević, Aleksandar and Popadić, Milan (Ed.) *Spaces of Memory: architecture – heritage – art*. Belgrade: Faculty of Philosophy University of Belgrade.

Славић, Стефан (2020). Прилог проучавању изградње Београдског сајмишта и одржаних манифестација до 1940. године. *Phlogiston*, бр. 28, стр. 245-280.

Секулић, Александар (1957). Први Београдски сајам између Првод и Другог светског рата. *Годишњак Музеја града Београда*, бр. IV, стр. 587-596.

Татић, Дарко (2008). Београдско Старо сајмиште 3+1: сајмиште, страгиште, уточиште, будућност. Београд: Урбанистички завод Београда.

Вукотић Лазар, Марта (2004). Старо Београдско сајмиште: оснивање и изградња. *Годишњак Музеја града Београда*, бр. LI, стр. 143-168.

Вуксановић Мацура, Злата (2015). Сан о граду: Међународни конкурс за уређење Београда 1921-1922. Београд: Орион Арт.

Vukotić Lazar, Marta and Roter-Blagojević, Mirjana (2017). The 1923 Belgrade Master Plan – historic town modernization. *Planning perspectives*, No. 33:2, p. 271-288.

Вученовић, Светислав (2006). Ревитализација старог сајмишта Београда. *Наслеђе*, бр. VII, стр. 207-216.

3.3. Опис и адекватност примењених научних метода

У оквиру рада на докторској дисертацији кандидат Стефан С. Славић применио је низ истраживачких метода у циљу провере постављених научних хипотеза, а које се могу поделити у три различите целине:

Прва целина се бави анализом и систематизацијом теорија колективне меморије и могућностима њеног манифестовања у склопу јавног градског простора. Употребљене научне методе истраживања у овом сегменту су метод систематичног прегледа и анализе литературе из области колективне меморије, док је метод опсервације употребљен зарад детековања веза између јавних градских простора, меморије друштвених група и меморије друштвене заједнице.

У другом сегменту разматрано је стварање места сећања у склопу јавних градских простора. Употребљене научне методе истраживања у овом делу су метод систематичног прегледа литературе како би се извршила систематизација и дефинисање појма места сећања. У наставку другог сегмента употребљен је метод систематизације и класификације просторних карактеристика места сећања произашлих из претходно систематизованих теорија у којима се успоставља однос између места сећања и јавних градских простора.

Трећа целина обрађивана је из два дела, па први део представља успостављање општег оквира генезе развоја Београдског сајмишта и састоји се из морфолошких истраживања. Употребљене научне методе истраживања у овом сегменту јесу метод систематичног прегледа литературе која се односи на Београдско сајмиште и примена историјског метода како би се формирала слика о току развоја простора и променама које су означиле његово постојање. Компаративним методом извршено је праћење морфогенетских промена у оквиру самог комплекса уз помоћ анализе доступне грађе у виду цртежа, планова, фотографија, новинских чланка. На крају извршена је критичка анализа тренутног стања простора. Други сегмент треће целине истраживања представља проверавање могућности преклапања теоријских поставки са конкретном ситуацијом уз анализирање могућности имплементације сведочанства о прошлости у будући изглед и намену простора. Употребљене научне методе истраживања у овом делу огледају се у примени метода опсервације Београдског сајмишта који се користи зарад утврђивања тренутног стања меморијалног комплекса на терену и методе студије случаја примењене на Београдском сајмишту којом се испитују потенцијали простора за стварање места сећања применом AQAL методе.

Закључак рада заснован је на синтези резултата теоријског и практичног истраживања и њиховој корелативној интерпретацији у оквиру архитектонско-урбанистичког дискурса. На крају је вршена провера претходно постављених претпоставки и очекиваних резултата истраживања. Закључци и препоруке за даља истраживања заснована су на синтезном приказу и упоређивању са изнетим хипотезама и основним теоријским полазиштима.

На основу свега наведеног, може се закључити да је примењена методологија истраживања обезбедила квалитет и оригиналност добијених резултата, те да су изабрани научни методи омогућили достизање претходно дефинисаних циљева истраживања и верификацију утврђених научних хипотеза.

3.4. Применљивост остварених резултата

Докторска дисертација Стефана С. Славића истражује релације између града и меморије са посебним фокусом на простор Београдског сајмишта. Применљивост резултата може да се сагледава вишезначно, овај рад је применљив како у теоријском домену архитектуре, тако и у архитектонско-урбанистичкој пракси.

Сагледавано из перспективе теоријског аспекта примена се односи на дескрипцију и систематизацију места сећања у оквирима јавних градских простора. Такође, односи се и на систематизацију просторних карактеристика места сећања и објашњење утицаја простора на процес очувања и преношења меморије.

На практичном нивоу примена се огледа у успостављању методе интегралне анализе просторних потенцијала за формирање места сећања у структури града и јавних градских простора. Фокус дисертације постављен је на конкретан случај Београдског сајмишта, али је објашњено како се метод уз модификовање може применити и на друга места чије је постојање окарактерисано таложењем различитих сведочанстава из прошлости. Рад је применљив и у другим трансдисциплинарним истраживањима која укључују домене социологије, филозофије, урбанизма, архитектуре, уметности.

Посебан допринос овог рада огледа се у формирању базе сазнања о диверзитету слојева меморије које комплекс Београдског сајмишта баштини на основу које је могуће даље планирање, трансформисање и превођење места у активан градски простор који сведочи о важности догађаја из прошлости који су део идентитета овог једниственог градског сегмента.

3.5. Оцена достигнутих способности кандидата за самостални научни рад

Докторска дисертација „Манифестовање меморије у јавном градском простору: студија случаја Београдског сајмишта” Стефана С. Славића показује да кандидат поседује способност за самостални научно-истраживачки рад на високом академском нивоу. Кандидат је на основу јасно дефинисане теме, предмета и проблема истраживања развио комплексан аналитички апарат и методолошки поступак који су омогућили истраживање високог академског стандарда и проверу постављених научних хипотеза и њихову верификацију.

У току процеса израде рада, кандидат је показао да вешто влада различитим методама научног истраживања и повезивања знања, како из области архитектуре, тако и из додирних научних дисциплина. Теоријски оквир рада заснован на критичкој анализи и разумевању примарних извора и литературе, демонстрира способност кандидата да свеобухватно тумачи комплексне теоријске конструкте и њихове међу-дисциплинарне везе, као и примене на различитим нивоима деловања архитектонско-урбанистичког дискурса. Кандидат је такође показао способност да смислено конципира истраживање, адекватно спроведе истраживање кроз бројне примарне и секундарне изворе, систематично обради добијене податке и вешто прикаже резултате истраживања.

Радам на дисертацији, кандидат је показао да поседује специфична знања из релеватних научних области, способност препознавања истраживачког проблема, те вештину тумачења резултата у оквиру савременог контекста научних студија и уметничких домета архитектонско-урбанистичког дискурса. На основу увида у целокупан рад који је изложен у докторској дисертацији, као и на основу научно-истраживачких резултата, Комисија закључује да кандидат Стефан С. Славић поседује неопходна

знања и способности за успешан самостални научно-истраживачки рад који тежи доприносу и развоју савремене теорије и праксе у образовно-научном пољу техничко-технолошких наука, научној области Архитектура, уже научне области Урбанизам.

4. ОСТВАРЕНИ НАУЧНИ ДОПРИНОС

4.1. Приказ остварених научних доприноса

Основни научни доприноси које је кандидат остварио су:

Теоријски допринос, кроз:

- Систематизацију постојећих научних сазнања о релацијама између јавног градског простора и колективне меморије;
- Дескрипцију и систематизацију места сећања у оквирима јавних градских простора, чиме се кроз фокус и проблематизацију у контексту јавних простора пружа допринос областима урбаног планирања и дизајна
- Објашњење просторних карактеристика места сећања
- Објашњење утицаја и улоге простора на процес очувања и преношења меморије уз разумевање простора као медија у комплексном и вишеслојном процесу превођења и манифестовања меморије у јавним градским просторима
- Детектовање и расветљавање слојевитости простора Београдског сајмишта и његове вишезначне улоге у развоју града

Методолошки допринос, кроз:

- Развој интегралног метода анализе просторних потенцијала за формирање места сећања у структури града и јавних градских простора, која се може користити и у будућим сличним истраживањима и пракси урбанизма.

Методологија истраживања примењена у овој дисертацији се може користити и за будућа истраживања, а стечено ново знање може пружити основ за даљи развој интегралне методологије планирања и интегрисања места сећања у јавне градске просторе.

4.2. Критичка анализа резултата истраживања

Комисија констатује да је дисертација Стефана С. Славића пажљиво формулисана, научно заснована и представља заокружену истраживачку целину. Научни доприноси који су остварени у дисертацији представљају унапређење научних знања, како у оквиру ширих дисциплинарних разматрања, тако и у оквиру специфичне научне области архитектуре и урбанизма. Анализом, идентификацијом и синтезом релевантних аспеката у оквирима истраживаних области, кандидат је успоставио оригинални и свеобухватни приступ истраживању, тумачењу и разумевању релација између града и меморије.

Комисија наглашава да је у докторској дисертацији кандидата примењен комплексан апарат истраживања заснован на различитим методским техникама, које се системски развијају по поглављима дисертације, и перманентно међусобно повезују у кохерентну целину. Садржај рада, теоријска поставка, методологија истраживања, као и систематизација и провера резултата у служби су претходно постављених хипотеза. Комисија сматра да су хипотезе дефинисане на почетку рада адекватно истражене, проверене и доказане, те да њихова анализа и тумачење чине оригинални

допринос предметном дискурсу односа града и меморије. Комисија утврђује да остварени научни доприноси представљају унапређење постојећих научних и практичних сазнања и теоријских разматрања у погледу разумевања доприноса јавних градских простора процесу преношења и очувања колективне меморије, као и расветљивања улоге Београдског сајмишта у културолошком животу града.

4.3. Верификација научних доприноса

У току докторских академских студија, Стефан С. Славић остварио је научне доприносе у складу са **М** категоријама.

Рад у часопису категорије **М24** повезан са садржајем докторске дисертације:

М24 □ Рад у националном часопису међународног значаја

- Slavić, S. (2022) Disonanca kao koncept očuvanja graditeljskog nasleđa: studija slučaja Beogradskog sajmišta, *Arhitektura i urbanizam*, UDK: 725.21(497.11) 711.552(497.11), DOI: 10.5937/a-u0-30588, COBISS.SR-ID: 69569033 (Štampano izdanje), DOI: <https://doi.org/10.5937/a-u0-30588> (Online)

Остали научни доприноси у складу са **М** категоријама:

М53 – Национални часопис

- Slavić, S. (2020) Prilog proučavanju izgradnje Beogradskog sajmišta i održanih manifestacija do 1940. godine, *Phlogiston*, br. 28, str. 245-280. UDC: 001 (091) 004.946 ISSN 0354-6640 (Štampano izdanje) ISSN 2620-1720 (Online)

М100 – ИЗВЕДЕНА ДЕЛА, НАГРАДЕ, ИЗЛОЖБЕ ОД МЕЂУНАРОДНОГ ЗНАЧАЈА

М109 – Награда на конкурс

- Конкурс за дизајн сувенира Музеја Николе Тесле, Београд, Србија (2019) **ПРВА НАГРАДА**

М110 – Студија, експертиза

Đukanović, Z., Živković, J., Đokić, V., Jovanović, P., Mladenović, T., **Slavić, S.**, D'Onofrio, R., Ottone M. F., Grifoni Cocci, R., Trusiani, E., Brownlee, T., Camaioni, C., Carlucci, S., Kyprianou, I., La Gruta, S., Malizia, V., Cachado, R., Di Giovanni, C. (Ed.). (2023) *CliCCHE Participatory Urban Design*. University of Belgrade – Faculty of Architecture, Belgrade. ISBN-978-86-7924-348-5.

М112 – Учешће на националној изложби

-Изложба радова и резултата у оквиру “CLICCHE – Multiplier Event – SOS AIR”, Дом културе, Ваљево (2023).

-Изложба кокурских радова за изградњу-проширење постојећег депоа Народне Библиотеке Србије (2021).

- Изложба кокурских радова идејног уређења Савског трга (2019).

- Изложба „Београдско Сајмиште - Повратак у будућност” Конак књегине Љубице део већег пројекта Архитектонског факултета и Музеја града Београда, покренут на иницијативу Секретаријата за

инвестиције града Београда. Пројекат реализован у оквиру мастер курса „Студио M02У-Пројекат_Партиципативни урбани дизајн” (2017).

-Изложба „45UNBLOCKED“ Галерија Блок. Изложба студентских радова са мастер курса „Студио M01У- Еколошки урбани дизајн (2017)

- Изложба „О архитектури – Facing the future“ Галерија науке и технике САНУ. Изложба студентских радова основних студија са курса „О архитектури“ (2014).

5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

На основу предлога и анализе дисертације кандидата Стефана С. Славића, Комисија констатује да је дисертација написана у складу са одабраном темом, да испуњава научне критеријуме и пружа допринос научној области Архитектура, односно ужој научној области Урбанизам. Комисија констатује да су структура дисертације, проблем и предмет истраживања, примењени научни методи и научне хипотезе у складу са пријавом теме за коју је Универзитет у Београду дао сагласност. Утврђује се да докторска дисертација у потпуности задовољава научне критеријуме, како у погледу квалитета и научне аргументације, тако и у погледу остварених резултата, научних доприноса и применљивости добијених резултата у оквиру даљих истраживања. Оригинални допринос дисертације огледа се у успостављању нових релација између јавних простора града и колективне меморије, као и истицању слојевитости Београдског сајмишта као јединственог градског феномена. Свеобухватна израда докторске дисертације и присуство научно-истраживачког искуства које је кандидат стекао кроз учешће на научно-истраживачким пројектима, конкурсима и кроз публикување научних радова из области архитектуре и урбанизма, може се утврдити способност кандидата за самостални научно-истраживачки рад.

У складу са наведеним, Комисија предлаже Наставном и научно-уметничком већу Архитектонског факултета да се докторска дисертација под називом „Манифестовање меморије у јавном градском простору: студија случаја Београдског сајмишта” , кандидата Стефана С. Славића, маг.инж.арх. прихвати, изложи на увид јавности и упути на коначно усвајање Већу научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду.

У Београду, 02.04.2024. године

Чланови Комисије:

др Зоран Ђукановић, председник Комисије
редовни професор, Универзитет у Београду □ Архитектонски факултет

др Александра Ступар, члан Комисије
редовни професор, Универзитет у Београду □ Архитектонски факултет

др Милан Ристовић, члан Комисије
редовни професор, Универзитет у Београду □ Филозофски факултет